

BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM KURULUŞLARINA YÖNELİK GÖZETİM VE DENETİM ETKİNLİĞİNİN BAĞIMSIZ DIŞ DENETİM KALİTESİ İLE İLİŞKİSİ: TÜRKİYE DEĞERLENDİRMESİ

Alpaslan YAŞAR*

ÖZET

Bilindiği üzere, şirketlerle ilgili finansal bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğinin sağlanmasında bağımsız dış denetim kalitesinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Özellikle, ABD’de ile AB ülkelerinde yaşanan finansal skandallar bağımsız dış denetimde kalitenin önemini iyice arttırmıştır. Bu kapsamda, denetim kalitesinin yüksekliğinin daha doğru ve kesin bilgiye yol açacağı çok sayıda çalışmada ileri sürülmüştür. Fakat, bağımsız dış denetim kuruluşlarının gözetimi ve denetiminin ve bu süreçteki yaptırımların bağımsız dış denetim kalitesi üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Bu çalışmada, bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik gözetim ve denetimlerin bağımsız dış denetim kalitesi ile ilişkisi değerlendirilmek suretiyle, Türkiye’de bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik denetim mekanizmasının ve denetim çevresinin önemi ortaya koyulmuştur. Bu çerçevede; bağımsız dış denetim kuruluşlarının gözetiminin zayıf olduğu, düşük kalitede denetim hizmeti sağlayan denetçilerin yakalanma olasılıklarının düşük olduğu ya da cezaların denetçileri yüksek kalitede denetim sağlamalarını gerektirecek kadar sert olmadığı bir denetim ortamında bağımsız dış denetim kuruluşları, kaliteli bağımsız denetim sağlamayabileceklerdir.

Anahtar Kelimeler: *Bağımsız Dış Denetim Kalitesi, Kamu Gözetimi, Denetim Çevresi*

ABSTRACT

As is known, there are important role of audit quality to satisfy financial information accuracy and reliability related to companies. In particular, financial scandals in U.S. and EU countries increased the significance of audit quality tolerably. Within this framework, numerous studies was asserted that high quality of audit cause to more accurate and precise information. However, audit and oversight of auditing firms and enforcement in this process have important effect on audit quality. In this article, it was introduced significance of audit mechanism and audit environment by evaluating the extent of audit and oversight the auditing firms whether provides audit quality or not in Turkey. In this context, audit firms may not provide higher audit quality if the audit environment where oversight the auditing firms is weak, auditors they have a low likelihood of getting caught if they provide low quality audits or penalties are not severe enough to cause auditors to provide high quality audits.

Key Words: *Audit Quality, Public Oversight, Audit Environment*

*Yrd.Doç.Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, Muhasebe Bölümü,
alpaslany2001@yahoo.com

1. Giriş

ABD’de ve AB ülkelerinde yaşanan finansal skandallar, başta ABD olmak üzere, çeşitli ülkelerde sadece şirket ve şirket yönetimlerine değil aynı zamanda bağımsız dış denetime ve dolayısıyla bağımsız dış denetim kuruluşlarına olan güvenin de kaybedilmesine neden olmuştur. Söz konusu skandallar, bağımsız dış denetim ile ilgili yeni düzenlemeler ve etkili önlemler alınmasını sağlamış ve bu kapsamda ABD’de 25 Temmuz 2002 tarihli Sarbanes Oxley Kanunu (SOA) çıkarılmıştır. Sarbanes Oxley Kanunu ile muhasebe ve denetim mesleği ile ilgili olarak çok önemli düzenlemeler yapılmış olmakla birlikte, getirilen en önemli değişikliklerden birisi de ABD’de kurulan Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu (PCAOB) olmuştur. Bu Kanunun ardından, yatırımcıları korumak üzere birçok ülke’de değişen şekillerde olmak üzere düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Örneğin; SOA sonrasında, Avrupa’da yaşanan finansal skandallar ile birlikte AB Komisyonu tarafından, Avrupa Denetçi Gözetim Kurumları Grubu (European Group of Auditor’s Oversight Bodies - EGAOB) oluşturulmuştur. Türkiye’de ise, bağımsız denetim standartlarının oluşturulması, bağımsız denetim kuruluşlarının yetkilendirilmesi, bağımsız denetim kuruluşlarının gözetimi ve denetimi başta SPK olmak üzere, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ile Hazine Müsteşarlığı tarafından yerine getirilmekte iken, 2 Kasım 2011 tarihli 660 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile PCAOB benzeri bir kurul oluşturma çalışmaları başlamıştır. Söz konusu Kanun Hükmünde Kararname ile birlikte, Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun yasal temelleri atılmış olup, Kurum’la ilgili tamamlayıcı yasal düzenleme çalışmaları devam etmektedir. Ancak, Türkiye’de gerek 1990’lı yıllardan itibaren bankacılık alanında yaşanan skandallar, gerekse yapılan akademik çalışmalar, bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik olarak SPK, BDDK gibi kuruluşların denetiminin etkili bir düzeyde olmadığını göstermiştir.

Bu çalışmanın amacı; düzenleyici kuruluşların bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik gözetim ve denetimlerinin etkinliğinin, bağımsız dış denetim kalitesinin sağlanmasındaki rolünü değerlendirmektir. Bu çerçevede; Türkiye’de bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik gözetim ve denetimlerin bağımsız dış denetim kalitesini sağlayacak boyutta olup olmadığı değerlendirilmek suretiyle, bağımsız dış denetim firmalarına yönelik denetim mekanizmasının ve denetim çevresinin önemi incelenmektedir.

2. Bağımsız Dış Denetim Kalitesi Kavramı

Bağımsız dış denetim kalitesi kavramı ile ilgili olarak gerek yasal düzenlemelerde gerekse denetim standartlarında belirgin bir tanımlama yapılmamıştır. Bununla birlikte, yapılan çalışmalarda bağımsız dış denetim kalitesi; genel kabul görmüş denetim standartlarına ve bunlara ilişkin açıklamalara, kalite kontrol

standartlarına, meslek ahlak kurallarına ve yasalara uyulması hususları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir (Altıntaş, 2007, s. 80). Örneğin, Ergün (1999, s. 160); denetim uygulamalarında istenilen kalitenin sağlanabilmesinde, Genel Kabul Görmüş Denetim Standartları ve meslek ahlaki standartlarının yanında kalite kontrol standartlarının da dikkate alınmasının gerekliliğini belirtmiştir. Fakat, hizmet kalitesini tanımlama ve değerlendirme ile ilgili zorlukların, bir hizmet faaliyeti niteliği taşıyan bağımsız dış denetim için de geçerli olması dolayısıyla, literatürde yapılan çalışmalarda, bağımsız dış denetimin fiili kalitesinden daha çok algılanan denetim kalitesi kavramından hareket edildiği görülmektedir.

Algılanan denetim kalitesi, finansal tablo kullanıcılarının algılarına dayanırken; fiili denetim kalitesi ise denetçinin finansal tablolardaki yanlışlıkları ortaya çıkarma ve kamuya açıklama olasılığını ifade etmektedir (Dang, 2004, s. 6). Literatürde yapılan çalışmalarda, fiili denetim kalitesi kavramından daha çok algılanan denetim kalitesi kavramına dayalı olarak dolaylı bir şekilde bağımsız dış denetim kalitesi ölçülmeye çalışılmış olup, bu kapsamdaki bağımsız dış denetim kalitesi tanımlamalarından bazıları aşağıda yer almaktadır:

DeAngelo (1981)'e göre bağımsız dış denetim kalitesi; a) denetimi yapılan şirketin muhasebe sistemindeki bir hata veya hilenin (breach) bulunması ve b) bulunan bu hata veya hilenin kamuya açıklanmasının piyasa tarafından belirlenen olasılığı (market-assessed) olarak tanımlanmaktadır (DeAngelo, 1981, s. 186).

Palmrose (1988) bağımsız dış denetim kalitesini; finansal tabloların önemli hata veya yanlışlıklar içermediğine yönelik güvence düzeyi olarak tanımlamıştır. Buna göre; güvence düzeyi yükseldikçe, bağımsız dış denetim kalitesi de yükselecektir. Palmrose (1988) tarafından yapılan tanımlama; denetim kalitesinin yüksek olması durumunda, denetim başarısızlığının (finansal tabloların önemli hata ya da yanlışlıklar içermesi) düşük olacağı şeklinde önemli bir çıkarım içermektedir.

Becker ve diğerleri (1998) çalışmalarında, bağımsız dış denetim kalitesi; bağımsız dış denetçilerin şüpheli muhasebe uygulamalarını ortaya çıkarmaları, böyle bir uygulamaya izin vermemeleri ve denetim raporlarında bu durumları belirtmeleri anlamında kullanılmıştır. Bu kapsamda, yüksek kalitede bağımsız dış denetimin kar yönetimi için etkili bir caydırıcı (effective deterrent) olacağı belirtilmektedir (Becker ve diğerleri, 1998, s. 6).

Bu çerçevede, bağımsız dış denetim kalitesi; *bağımsız dış denetçi / denetim kuruluşu tarafından, genel kabul görmüş denetim standartları, denetim standartları, kalite kontrol standartları ve yasal düzenlemelere uygun bir şekilde bağımsız dış denetim faaliyeti yürütülmesi, yürütülen bu denetim faaliyeti sonucunda önemli*

nitelikteki hata ve/veya kar yönetiminin¹ ortaya çıkarılması ve bulunan bu hata ve/veya kar yönetiminin kamuya açıklanması olarak tanımlanabilir.

2. Bağımsız Dış Denetim Kuruluşlarının Gözetim ve Denetim Etkinliğinin Bağımsız Dış Denetim Kalitesi ile İlişkisinin Değerlendirilmesi

Bağımsız dış denetim kuruluşlarının gözetimi ve denetiminin ve bu süreçteki yaptırımların bağımsız dış denetim kalitesi üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. Bu durum; Türkiye’de bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik gözetim ve denetimlerin etkinliğinin bağımsız dış denetim kalitesi ile ilişkisi kurularak aşağıda değerlendirilmek suretiyle, bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik denetim mekanizmasının ve denetim çevresinin önemi ortaya konulmuştur.

2.1. Bağımsız Dış Denetim Kuruluşlarının Gözetim ve Denetiminin Önemi

Bağımsız dış denetimin gözetimi kavramı, genel olarak bağımsız dış denetim faaliyetinin mevcut yasal düzenlemelere ve standartlara uygun bir şekilde yürütülüp yürütülmediğinin çeşitli araçlarla kontrol edilmesidir. Bağımsız dış denetimin denetimi ifadesi ise, gerek bağımsız dış denetim kuruluşları tarafından gerekse denetçiler tarafından, faaliyetin genel kabul görmüş bağımsız denetim ilke ve esaslarına uygun olarak yapılıp yapılmadığı ve bu kapsamda söz konusu faaliyetin yeterli kalite ve güvenilirlikte olup olmadığı hususunun, bağımsız denetimi kanıtlayıcı bilgi ve belgeler üzerinden değerlendirilmesi faaliyeti olarak ifade edilmektedir. Genellikle kalite kontrol incelemeleri olarak da adlandırılan faaliyetler, yürütülen bağımsız denetim faaliyetinin bağımsız denetim standartlarına uygunluğunu test etmektedir (Okur, 2007, s. 12).

1970’li yıllarda AICPA önderliğinde isteğe bağlı olarak, 1980’li yılların ortalarından itibaren ise SEC düzenlemeleri çerçevesinde zorunlu olarak, kuruluşlar nezdinde bağımsız denetim kalite kontrolüne ilişkin denetim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Denetimin Denetimi (Peer Review-PR) olarak adlandırılan söz

¹ Kar yönetimi kavramı, gerek akademisyenler gerekse uygulamacılar (practitioners) ve düzenleyici otoriteler (regulators) tarafından farklı yaklaşımlarla tanımlandığı için, Literatürde kar yönetimi ile ilgili standart, evrensel bir tanımlama bulunmamaktadır. Bununla birlikte, kar yönetimi kavramını; bir şirketin gerçek finansal durum ve faaliyet sonuçlarının, muhasebe ilke ve standartlarına uygun ya da aykırı bir şekilde alınan kararlar veya gerçekleştirilen işlemlerle, çeşitli amaçlara yönelik olarak, olduğundan farklı gösterilmesi ya da gizlenmesi suretiyle, finansal bilgi kullanıcılarının etkilenmesi ya da yanıltılması sonucunu doğuran bütün işlem ve uygulamalar, olarak tanımlamak mümkündür.

konusu yöntemde, AICPA'nın kalite kontrol programına dahil olan kuruluşların, belli periyodlarla, kendilerini bir başka bağımsız denetim kuruluşunun kalite kontrol incelemesine tabi tutmaları zorunlu kılınmıştır (Uzay, 2006, s. 10). Bu kapsamda, kalite kontrol incelemesi talep eden kuruluş, kendisini denetleyecek diğer kuruluşu yine kendisi belirlemekte ve yapılan kalite kontrol incelemesi sonucunda, bağımsız denetim görüşüne benzer bir rapor oluşturmak suretiyle, bağımsız denetim raporlamasında olduğu gibi şartlı, olumlu veya olumsuz görüşler vermektedir (Okur, 2007, s. 13).

2000'li yıllara doğru peer review mekanizması işlevsel olmadığı ve bağımsız denetim faaliyetinin kalitesinin artırılmasına fazla bir katkı sağlamadığı gerekçe gösterilerek eleştirilmiştir². Özellikle ABD'de gerçekleşen muhasebe ve bağımsız denetim skandalları, peer review sistemine ilişkin eleştirileri had safhaya çıkarmış ve 2002 yılında yapılan düzenlemelerle mesleğin kendi kendini düzenleme mantığı içerisinde yer edinen peer review uygulaması ABD sermaye piyasalarındaki etkinliğini büyük ölçüde kaybetmiştir (Okur, 2007, s. 13).

1995 tarihli Özel Menkul Kıymetler Davaları Reform Kanunu³ sonrası denetim firmalarına yönelik kontrol mekanizmalarının zayıflaması ve 2002 yılındaki Sarbanes-Oxley Kanununun yayınlanmasına kadar geçen süreçte meydana gelen finansal skandallar zincirinde denetim kuruluşlarının rolünün olması, bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik gözetim ve denetimin önemini arttırmıştır. Özellikle, ABD'deki Enron ve diğer şirket skandallarının meydana gelmesinde eleştiri konusu hususlardan birisinin de 1995 tarihli Özel Menkul Kıymetler Davaları Reform Kanunu olması, bağımsız dış denetçilere yönelik yasal sorumluluğun ve kontrol mekanizmasının

² Peer Review sistemine getirilen eleştiriler'e örnek olarak; söz konusu faaliyetin meslek örgütü tarafından yürütülmüş olmasının bağımsız bir inceleme/denetim sürecini zaafa uğratacağı, kendi nezdinde kalite kontrol incelemesi yaptırmak isteyen kuruluşların, bu incelemeyi yapacak diğer kuruluşu kendilerinin seçmesinin de aynı sektörde faaliyet gösteren kuruluşlar için olumsuz bir husus olduğu, olumlu görüş içeren bir kalite kontrol incelemesinde, esasen tespit edilen ancak görüş sayfasında yer almasını gerektirecek kadar önemli veya dikkate değer bulunmayan hususların denetçi yargısına bırakılmayacak unsurlar olması dolayısıyla raporlamadan kaynaklanan sorunlar taşıdığı belirtilebilir (Okur, 2007, s. 14).

³ 1995 Özel Menkul Kıymetler Davaları Reform Kanunu (The Private Securities Litigation Reform Act of 1995), bağımsız dış denetime yönelik olarak, özellikle 1990'lı yılların sonlarında daha yumuşak ve daha az şüpheli yaklaşım geliştirilmesi ve denetçilere yönelik davalara sınırlandırma getirmesi dolayısıyla denetim kalitesinde azalmaya ve ABD'deki Enron ve diğer şirketlerin çökmesine katkı sağlamış olması nedeniyle, geniş kitleler tarafından eleştirilmiştir.

8/6/5/4 büyük denetim firması⁴/denetçi davranışlarında değişikliklere yol açabileceğini (müşterilerinin kar yönetimi uygulamalarını sınırlama noktasında toleranslı davranabilecekleri) göstermesi açısından anlamlıdır⁵. Bu kapsamda, örneğin, Francis ve

⁴ 1970 ve 1980’li yıllarda “Big 8” (8 Büyükler olarak adlandırılan bağımsız denetim kuruluşları şu firmalardan oluşmuştur: 1- Arthur Andersen, 2-Arthur Young & Company, 3-Coopers & Lybrand, 4-Ernst & Whinney, 5- Haskins&Sells, 6-KPMG, 7-Price Waterhouse, 8- Touche Ross. 1989 yılı Haziran ayında Ernst&Whinney’in Arthur Young ile birleşip **Earnst & Young** adını alması ve Ağustos ayında Deloitte, Haskins & Sells’in Touche Ross ile birleşip **Deloitte & Touche** ismini alması ile 8 büyükler 6 büyüklere dönüşmüştür. 1998 yılı Temmuz ayında ise, Price Waterhouse, Coopers & Lybrand ile birleşerek **PriceWaterhoseCoopers** isminde birleşildi ve 6 büyükler 5 büyüklere dönüşmüş oldu. Son olarak 2001 yılında Arthur Andersen’in çöküşü ile birlikte 5 büyükler 4 büyüklere dönüşmüştür.

⁵ 1990’lı yılların başlarında, ‘6 büyükler’ başta olmak üzere denetçiler, sanayi şirketlerinin liderleri ve AICPA, Yersiz Açılan Davaları Elimine Etme Koalisyonu (Coalition to Eliminate Abusive Securities Suits –CEASS) kurmuşlardır. Bu oluşum, 1934 Menkul Kıymetler Yasası çerçevesinde aleyhlerine açılan davalara bir nebze de olsa mani olabilmektedir. Bu amaçla; sorumluluğun paylaşılması, avukat ücretlerinin ödenmesi (Davayı kaybeden üçüncü kişilerin, denetçilerin avukat ücretlerini ödemesi), davalara mani olmak (Avukatların, denetçilere dava açmaları için üçüncü kişileri teşvik etmesine mani olmak), açık ve inandırıcı kanıt standardı geliştirmek (Üçüncü kişilerin, denetlenmiş finansal tablolarda yanlışlıklar olduğunu kanıtlama standardı yerine, sahtekarlık iddiasında ‘açık ve inandırıcı’ kanıt standardının getirilmesi), sahtekarlığa yardım etme (Denetçilerin, kendi parasal kazançları için, sahtekarlığa bilerek yardım ettikleri kanıtlanmadıkça, bu eyleme yardım etmekten sorumlu tutulmamalıdır) şeklinde reformların yapılmasını istemişlerdir. Bu kapsamda çıkartılan 1995 tarihli Özel Menkul Kıymetler Davaları Reform Kanunu, denetçileri sorumluluk açısından oldukça rahatlatmıştır. Buna göre;

- a) Davacılar, sahtekarlık davalarında sahtekarlığın olduğunu kuvvetli delillerle ispat etmek durumunda olup, finansal tabloların yanıltıcı olduğunu ve denetçinin de bundan haberdar olduğunu iddia etmek artık yeterli olmayacaktır.
- b) Ortak sorumluluk- Bu kurala göre denetçi, ancak sorumlu olduğu kayıpları ödeyecektir. Daha önceki yasa (1934 Menkul Kıymetler Yasası) ise, denetçiye, çok küçük bir sorumluluğu olsa bile tüm kayıpları ödeme sorumluluğu getirmekte idi.
- c) Eğer, müdahil, davanın düşmesini talep ederse, hakimin, davanın açılması kararını verene kadar, davacıların denetçilerin çalışma kağıtlarını davanın

Krishnan (2002) ile Lee ve Mande (2003), ABD'deki denetçi davranışının 1995 tarihli Özel Menkul Kıymetler Davaları Reform Kanunundan etkilenip etkilenmediğini araştırmışlardır. Her iki çalışmada da, yasal sorumluluktaki azalmanın, 4 büyük denetçilerin denetledikleri müşterilerine yönelik toleranslarında artışa yol açabileceği ve muhtemelen 1990'lı yılların ortalarından itibaren denetim kalitesi düşüşüne yol açabileceği belirtilmiştir. Benzer şekilde; Krishan ve Gul (2002); 4 büyükler tarafından denetlenen şirketlerin ihtiyari tahakkuklarının, artan kar yönetimi uygulamaları ile uyumlu olarak, 1995 sonrasında arttığı; Lee, Cox ve Roden (2007); 5 büyük denetim firmasının, 1995 tarihli yasa sonrasında, denetim kalitesi avantajını kaybettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Dolayısıyla, 1995 tarihli Özel Menkul Kıymetler Davaları Reform Kanununu sonrası denetim firmalarına yönelik kontrol mekanizmalarının zayıflaması ve 2002 yılındaki Sarbanes-Oxley Kanununun yayınlanmasına kadar geçen süreçte meydana gelen finansal skandallar zincirinde denetim firmalarının rolünün olması, bağımsız dış denetim firmalarına yönelik denetim mekanizmasının ve denetim çevresinin önemini göstermektedir.

ABD'de ve AB ülkelerinde yaşanan finansal skandallar, başta ABD olmak üzere, çeşitli ülkelerde sadece şirket ve şirket yönetimlerine değil aynı zamanda bağımsız dış denetime ve dolayısıyla bağımsız dış denetim kuruluşlarına olan güvenin de yitirilmesine neden olmuştur. Söz konusu skandallar, bağımsız dış denetim ile ilgili yeni düzenlemeler ve etkili önlemler alınmasını sağlamış ve bu kapsamda ABD'de 25 Temmuz 2002 tarihli Sarbanes Oxley Kanunu çıkarılmış ve bu kanunun ardından birçok ülke'de değişen şekillerde olmak üzere yatırımcıları korumak üzere düzenlemeler gerçekleştirilmiştir⁶. Sarbanes Oxley Kanunu ile muhasebe ve denetim mesleği ile ilgili olarak çok önemli düzenlemeler yapılmış olmakla birlikte, getirilen en önemli değişikliklerden birisi de ABD'de kurulan Halka Açık Şirketler Muhasebe Gözetim Kurulu (PCAOB) olmuştur. PCAOB'nin, 100'den daha fazla halka açık firmanın denetimini yapan denetim kuruluşlarını her yıl, 100 ya da daha az halka açık firma için denetim yapan denetim kuruluşlarını ise en az 3 yılda bir denetime tabi tutma zorunluluğu bulunması nedeniyle, denetim kalitesinin sağlanmasında etkili olmuştur. Ayrıca, söz konusu kuruluş tarafından denetim kuruluşlarına uygulanan yaptırımların çok yüksek ve caydırıcı nitelikte olması da denetim kalitesinin sağlanması etkili bir rol oynamıştır.

2.2. Türkiye'de Bağımsız Dış Denetimin Gözetim ve Denetim Etkinliğinin Bağımsız Dış Denetim Kalitesi Açısından Değerlendirilmesi

düşmesini önlemek için kullanamayacakları anlamına gelmektedir (Önder, 2001, s. 91-92).

⁶ SOA sonrasında, Avrupa'da yaşanan finansal skandallar ile birlikte AB Komisyonu tarafından, Avrupa Denetçi Gözetim Kurumları Grubu (European Group of Auditor's Oversight Bodies - EGAOB) oluşturulmuştur.

Türkiye’de; 2 Kasım 2011 tarihine kadar, halka açık şirketler ile ilgili olarak SPK, mevduat ve katılım bankaları ile ilgili olarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), sigorta, finansman ve faktoring şirketleri ile ilgili olarak Hazine Müsteşarlığı ve enerji piyasasındaki şirketler için ise Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) tarafından düzenleme ve denetleme görevi yerine getirilmiştir. Ancak, Türkiye’de 1990’lı yıllardan itibaren bankacılık alanında yaşanan skandallar ve 2002 yılındaki Sarbanes-Oxley Kanununun yayınlanmasına kadar geçen süreçte ABD ve Avrupadaki gelişmeler, SPK’nın bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik olarak gözetim ve denetim faaliyetlerinin bağımsız dış denetim kalitesini sağlayacak boyutta olup olmadığının incelenmesini gerektirmektedir.

Türkiye’de, mevcut uygulamada, halka açık şirketler açısından kar yönetimi uygulamaları; ya SPK’nın yaptığı denetim ve incelemeler neticesinde ortaya çıkarılmakta ya da bağımsız dış denetim şirketlerinin yaptıkları denetim faaliyeti sonucunda ortaya çıkarılmaktadır (Küçüksözen, 2004, s. 290). Bu nedenle, SPK tarafından yürütülen gözetim ve denetim sürecinin etkin bir şekilde yerine getirilmesi, bağımsız dış denetim kalitesinin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Denetim kalitesinin sağlanması ise SPK tarafından yürütülen denetimin caydırıcı olmasına bağlıdır. Örneğin; SPK’nın söz konusu denetim sürecinde yer alan kurul meslek personelinin 2002-2011 yılları arasındaki sayısal dağılımı incelendiğinde⁷; denetimle görevli başuzman ve uzman sayısının 2002’de 125; 2003’de 146; 2004’de 156; 2005’de 167; 2006’da 164; 2007’de 156; 2008’de 168; 2009’da 179; 2010’da 189; 2011’de 190 olduğu görülmektedir. SPK tarafından yerine getirilmesi gereken gözetim ve denetim faaliyetlerinin nicelik ve niteliği dikkate alındığında, bu kadar az sayıda personel ile bağımsız denetim kuruluşlarının denetiminin yeterli düzeyde gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir.

SPK tarafından 2002-2011 yılları arasında gerçekleştirilen denetim faaliyetlerinin konularına göre dağılımı incelendiğinde ise, bağımsız denetim kuruluşlarına yönelik denetimin çok düşük düzeyde olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. SPK tarafından 2002-2011 yılları arasında yapılan denetim çalışmalarının konularına göre dağılımının yer aldığı SPK faaliyet raporları incelendiğinde; toplam denetim çalışmaları içerisinde bağımsız denetim kuruluşlarına yönelik olarak yapılan denetimler sonucunda düzenlenen rapor ve müzekkere’lerin (öneri yazısı) 2002 yılında % 0,65; 2003 yılında % 2; 2004 yılında % 1,4; 2005 yılında % 2; 2006 yılında % 4,6; 2007 yılında % 0,0; 2008 yılında % 0,00; 2009 yılında % 0,00; 2010 yılında % 0,00; 2011 yılında % 0,0 olduğu görülmektedir. Ayrıca, bağımsız denetim kuruluşları nezdinde gerçekleştirilen gözetim faaliyetinin etkinliğini artırmak amacıyla Uzaktan Veri Alım Projesi çerçevesinde 2008-2011 yılları arasında gerçekleştirilen kalite kontrol

⁷ Yıllara göre Kurul Personel Durumu için www.spk.gov.tr adresinde yer alan SPK faaliyet raporlarına bakınız.

denetimlerinin sayısı 2008’de 12; 2009’da 16; 2010’da 16; 2011’de 11’dir. PCAOB’nin 100’den daha fazla halka açık firma için düzenli olarak denetim raporu hazırlayan denetim kuruluşlarını her yıl, 100 ya da daha az halka açık firma için denetim raporu hazırlayan denetim kuruluşlarını ise en az 3 yılda bir denetlenmesi gerektiği dikkate alındığında, bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik olarak SPK tarafından gerçekleştirilen denetim oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir⁸. Bağımsız dış denetim kuruluşlarının kaliteli hizmet sağlamamaları durumunda yakalanma olasılıklarının oldukça düşük olduğu bu şartlar altındaki bir denetim ortamında, müşterilerini kaybetmek istemeyen bağımsız dış denetim kuruluşları, yapacağı fayda-maliyet analizi sonucunda denetlemiş olduğu şirketlerin kar yönetimi uygulamalarına izin verebilecekler ve dolayısıyla daha kaliteli denetim hizmeti sağlayabileceklerdir⁹.

Türkiye Sermaye piyasasında işlem gören halka açık şirketlerin denetimini üstlenen bağımsız dış denetçilerin, denetlemiş oldukları müşterilerindeki kar yönetimi uygulamalarına izin vermeleri durumunda, risk unsuru taşıyan yakalanma olasılıklarının Türkiye’de çok düşük olduğu yukarıda açıklanan durumdan anlaşılabilir. Birlikte, bağımsız dış denetim kuruluşları için bir diğer potansiyel risk unsuru ise bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik olarak SPK tarafından uygulanan yaptırımlardır.

SPK tarafından uygulanan cezalar; denetim kuruluşuna, denetçiye ya da her ikisine birden uygulanmakta olup, pratikte uygulanan cezalar ise sırasıyla uyarı, idari para cezası, bağımsız denetim faaliyetinde bulunma yetkisinin iptali ile Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunmaktır (Uzay ve Gönen, 2009). SPK tarafından 2002-2011 yılları arasında yayımlanan toplam 550 haftalık bülten tarafımızca taramış olup, yapılan tarama sonucunda Bağımsız Denetim Kuruluşlarına ve /veya denetçiler’e

⁸ Yıldırım (2009)’da bu hususla ilgili olarak yapılan şu tespit, durumu gözler önüne sermesi açısından önemlidir: “...Bu doğrultuda, PCAOB’nin yukarıda yer verilen faaliyetleriyle SPK uygulamaları karşılaştırılacak olursa; SPK’nın 2006 yılına ait faaliyet rapor’undan, SPK tarafından 2005 yılında 6, 2006 yılında 8 bağımsız denetim kuruluşunda inceleme gerçekleştirmiş olduğu görülmektedir. SPK tarafından her yıl 8 şirket denetlenmesi halinde, bütün bağımsız denetim şirketleri 12 yılda bir denetlenmiş olacaktır. Bu müşteriler içinde nispeten çok sayıda müşterisi olanlara daha sık gidilmesi gerektiği de göz önünde bulundurulduğunda, tablonun vahameti iyice artmaktadır...”(Yıldırım, 2009, s. 8)

⁹ Yıldırım (2009)’a göre; bağımsız dış denetim şirketlerinin kar etme güdüsü ve içinde buldukları rekabet ortamı dolayısıyla, müşterilerini kaybetmemek adına, nispeten zararsız gördükleri ya da ortaya çıkmasını beklemedikleri bazı şirket hatalarına göz yumabilecekler veya maliyetleri düşürmek adına gerekli mesleki özen ve titizliği göstermemek suretiyle belirli ölçülerde riskleri göze alabileceklerdir. Bir başka ifadeyle, bağımsız dış denetçi, yapacağı fayda-maliyet analizi neticesinde, belli bir marja kadar kendisini riske edebilecektir.

yönelik olarak 2002-2011 yılları arasında SPK tarafından uygulanan yaptırımların ağırlıklı olarak uyarı ve para cezası şeklinde olduğu ve bu cezaların da çok nadir uygulandığı; yetki belgesi iptali, sorumlu ortak baş denetçinin sermaye piyasasında faaliyetinin yasaklanması yaptırımlarının çok sınırlı bir şekilde uygulandığı; Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunma uygulamasına başvurulmadığı tespit edilmiştir. PCAOB tarafından yapılan incelemeler sonucunda kınama, ek eğitim tavsiyesi, kaydın tamamen veya geçici olarak askıya alınması, gerçek kişiler için 100.000 ABD doları'na kadar, tüzel kişiler için 2.000.000 ABD doları'na kadar para cezası; aykırılıkların 'bilerek veya isteyerek' gerçekleştirilmesi durumunda, gerçek kişiler için 750.000 ABD doları'na kadar, tüzel kişiler için 15.000.000 ABD dolarına kadar para cezası gibi yaptırımların uygulandığı ABD'deki durum karşısında, Türkiye'de uygulanan bu yaptırımların çok düşük ve caydırıcılıktan uzak olduğu görülmektedir¹⁰.

1999-2001 yılları arasında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredilen 19 Bankanın batmasında, fon'a alınmadan önce olumlu rapor veren bağımsız dış denetim şirketlerinin büyük oranda sorumlu olması, bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik olarak Türkiye'de denetim mekanizmasının güçlü olmadığını bir başka önemli göstergesidir¹¹.

¹⁰ Uzay ve Gönen (2009) çalışmalarında; SPK tarafından verilen para cezalarının Sarbanes Oxley Kanunu hükümleri ile karşılaştırıldığında caydırıcılıktan uzak olduğunu belirtmişlerdir.

¹¹ 16 Ocak 2001 tarihli Milliyet Gazetesinde yer alan haber, denetim mekanizmasının durumunu şu şekilde ortaya koymaktadır: "*Batık bankaların bazılarının sahip ve yöneticileri tutuklu olarak yargılanıyor. Soruşturmalar birbirini izliyor. Ancak bu bankaları 'denetleyen' bağımsız denetim kuruluşlarından bazıları 'sağlamdır' raporu vererek hem kamu idaresini hem de halka açık olan bankaların on binleri bulan yatırımcısını yanılttıkları halde henüz hiç bir soruşturmaya uğramadı. Oysa, Bankalar Kanunu'nun 13. maddesi'nin ikinci fıkrası, raporları dolayısıyla, yatırımcıları zarara uğratan bağımsız denetim şirketlerinin de 'sorumlu' olduklarına hükmediyor.*

Batık bankaları denetleyen bağımsız denetim kuruluşları hakkında henüz bir işlem yapılmadı. BDDK ve halka açık şirketler yönünden SPK bu şirketlerle ilgili suç duyurusunda bulunmadı. Daha da ötesi bu müşavirlik firmaları için TÜRMOB ve doğrudan bağlı oldukları yeminli mali müşavirlik odaları da bir soruşturma yapmadı.

İstanbul Yeminli Mali Müşavirler Odası Başkanı Sezai Onaral, bu tür disiplin soruşturmaları yapılabilmesi için kendilerine ilgili raporların gönderilmesi gerektiğini, ancak şu ana kadar hiçbir rapor ulaşmadığını belirtti."

Ayrıca, Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu (DDK) tarafından, SPK'nın 2006, 2007 ve 2008 yılları faaliyet ve işlemlerinin denetlenmesine ilişkin olarak 44 tespit ve önerinin yapıldığı 17.02.2010 tarih ve 2010/6 sayılı raporda; konusu suç teşkil eden fiillere yönelik olarak SPK Denetim Dairesince gerçekleştirilen denetimlerin çok uzun sürelerde tamamlanabildiği ve sermaye piyasasının kendine has koşullarının da etkisiyle bu durumun, denetimlerden beklenen faydanın üretilmemesine neden olduğu belirtilmiş olup, söz konusu raporda denetim sürecinin işleyişinin daha etkin ve hızlı hale getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum, bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik Türkiye'deki gözetim ve denetimin etkili olmadığına bir başka göstergesidir.

Bağımsız denetim kalitesi ile ilgili olarak Türkiye örneğinde gerçekleştirilen çalışmalar da, Türkiye'de bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik olarak SPK'nın gözetim ve denetim faaliyetlerinin, bağımsız dış denetim kalitesi noktasında yeterli olmadığını göstermektedir. Örneğin; Ergün (1999), Türkiye'de SPK kapsamında bağımsız dış denetim faaliyetinde bulunan bağımsız denetim kuruluşlarının genel görünümünün ortaya konulması ve denetim sürecinin tüm aşamalarında denetim hizmetinin düzeyine ilişkin bir yargıya ulaşmayı sağlayacak veri tabanını oluşturmayı amaçladığı anket çalışmasında; denetim kuruluşlarının SPK tarafından denetimi ile ilgili olarak şu bulguya ulaşmıştır: "Anket katılımcılarının % 66'sı, SPK tarafından gerçekleştirilen denetimin yeterli düzeyde olmadığı konusunda birleşmektedirler. Oysa, denetim faaliyetlerinin belirli bir kalitede yürütülmesi; şirketlerin iç kalite kontrol sistemlerinin kurulup, işlerliğinin sağlanması ve gerçekleştirilen faaliyetlerin ya meslek örgütleri ya da bağlı olunan kuruluşlarca (SPK) dışarıdan denetlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu tür denetimler dünyada yaygın bir şekilde kullanılmakta ve şirketlerin aksayan yönlerini düzeltmelerine olanak vermektedir. SPK'nın denetim şirketleri üzerindeki bu tür denetimi daha etkin bir biçimde gerçekleştirmesi ve ciddi yaptırımlar uygulaması kuşkusuz ülkemizde yürütülen denetim faaliyetlerindeki kaliteyi olumlu yönde etkileyecektir."

Çürük (2004) tarafından gerçekleştirilen çalışmada; SPK denetimine tabi olup, İMKB'de işlem gören ve görmeyen firmalardan rastgele örnekleme yoluyla seçilmiş 122 firmaya ait yıllık faaliyet raporlarında açıklanan bilgi düzeyindeki farklılıkların bağımsız dış denetimden kaynaklanıp kaynaklanmadığı 1987 ve 1991 yılları için test edilmiştir. Türkiye'de bağımsız dış denetimin işletmelerce açıklanan muhasebe bilgileri üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmada, bağımsız dış denetimin Türk firmalarının yıllık faaliyet raporlarında halka açıkladıkları bilgiler üzerinde istatistiki olarak (0.05 önemlilik derecesinde) önemli sayılan bir düzeyde etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu çalışma, Çürük (2001, s. 87-108) tarafından yapılan araştırma sonucunu desteklemekte olup, bağımsız dış denetçilerin Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerce hazırlanan finansal tablolarda sunulan muhasebe bilgilerinin şeffaflığı üzerine bir etkisinin olmadığına işaret etmektedir.

Uzay (2004), Türkiye’de denetçi bağımsızlığı konusunda başta SPK olmak üzere, mevcut hukuki kuralların, uluslar arası nitelikteki kurallara uygunluğunu karşılaştırmak ve bağımsız dış denetçi perspektifiyle denetçi bağımsızlığının araştırıldığı anket çalışmasında; denetçi bağımsızlığına etki eden faktörlerin önem dereceleri ile ilgili olarak, bağımsız dış denetçilerin en etkili gördükleri faktörlerin sırasıyla; müşteri işletmelerin etkin bir muhasebe ve iç denetim sistemlerinin olmaması, denetim konusunda kamuoyunun yeterince bilgiye sahip olmaması ve cezaların caydırıcılığının olmaması olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Uzay (2004) çalışmasında; SPK, BDDK gibi gözetim kurumlarının denetim firmalarını daha sıklıkla kontrol etmelerinin denetim kalitesini arttıracığı, bu kapsamda yaptırımların artırılması ve cezaların uygulanmasının hızlandırılması gerektiği sonucuna ulaşılmış olup, Türkiye’de denetim kalitesini arttırmak için son yıllarda AB ülkelerinde de uygulanmaya başlanan kalite güvence sistemi ile etkin denetim için kamu gözetim birimi oluşturmaya yönelik değerlendirme çalışmalarına başlanması gerektiği önerilmiştir.

Okur (2007), bağımsız denetim kalitesinin sağlanmasına yönelik gözetim ve denetim faaliyetleri hususuna esas oluşturmak üzere, Türk mali piyasasında bağımsız dış denetimin genel bir portresini sunduğu çalışmasında, bağımsız dış denetimin gözetim ve denetiminde çeşitli ülke uygulamaları, gözetim sisteminin tasarımıyla beraber yapılan faaliyetlerin kapsam ve içeriği, planlanması ve yürütülmesi hususları göz önüne alınarak incelenmiştir. Söz konusu çalışmada, SPK tarafından bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik olarak gerçekleştirilen kalite kontrol çalışmalarının sektöre yönelik genel bir inceleme/tarama faaliyetinden çok, şikayet ve ihbar odaklı olarak yürütülmekte olduğu; Kurul’un muhasebe standartlarına aykırı olduğu tespit edilen uygulamalara ilişkin bağımsız denetim çalışmaları ve bu bağımsız denetim kuruluşlarının incelemeye alındığı belirtilmektedir¹² (Okur, 2007, s. 29).

Uzay ve Gönen (2009), denetim kuruluşlarına yaptırımlar ile ilgili olarak Türkiye uygulamasını değerlendirdikleri çalışmada; muhasebe ve denetim faaliyetlerinde kalitenin yükseltilmesi yoluyla dolaylı ancak etkin bir yolla finansal raporlama sürecinin sağlıklı olmasına katkı sağlayan muhasebeci/denetçi ve denetim kuruluşlarına yönelik yaptırımların, mesleğin toplumdaki imajını korumak, meslek mensupları arasındaki haksız rekabeti önlemek için gerekli olduğunu belirtmişlerdir.

SPK’nın gözetim ve denetim faaliyetlerinin, bağımsız dış denetimin kalitesini sağlayacak boyutta olmadığını ortaya koyan yukarıda belirtilen durumların kaçınılmaz

¹² Nitekim, AB’nin ülkemize ilişkin 08.11.2006 tarihli İlerleme Raporunun şirketler hukuku faslında konuya değinilerek, bağımsız denetim kuruluşları nezdinde yapılan incelemelerin rastgele veya raporların niteliği temelinde yapıldığı belirtilmekte; bunun yanında söz konusu incelemeleri gerçekleştiren Kurul biriminin personel yetersizliği de bu duruma sebep olarak gösterilmektedir.

bir sonucu olarak, PCAOB benzeri bir kurul oluşturma çalışmaları 2 Kasım 2011 tarihli Kanun Hükmünde Kararname ile başlamış olup, ikincil mevzuat düzenlemeleri devam etmektedir.¹³ Önemli yetkiler ve görevler yüklenen ‘Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu’ ile ilgili beklentiler, lehte ve aleyhte olmak üzere iki temel açıdan tartışılmaktadır. Kamu Gözetim Kurumunun mevcut düzenleniş biçiminin doğru olduğunu savunan taraflar; SPK, BDDK, EPDK, Hazine Müsteşarlığı gibi çok sayıda kuruluş tarafından yapılan denetimin tek bir kurumda toplanmasının kurumlar arasındaki koordinasyon bozukluğuna çözüm sağladığı ve denetçilere yönelik denetimlerin daha etkin yapılabileceği ifade edilmektedir. Konunun aleyhindeki taraflar ise, Kamu Gözetim Kurumunun birden çok görev ve yetkiyi üstlenmesinin uluslararası uygulamalarla karşılaştırıldığında etkin olmadığı görüşünü savunmaktadırlar. Kamu Gözetim Kurumunun kurulması, yukarıda belirtilen çok sayıda kuruluş tarafından yerine getirilen denetimin tek bir merkezde toplanması açısından oldukça önemli bir düzenlemedir. Ancak, denetimde etkinlik açısından bu durum tek başına yeterli olmayıp, bağımsız denetim kuruluşlarına yönelik olarak söz konusu kurum tarafından yapılacak denetimlerin ve uygulaması muhtemel yaptırımların, PCAOB uygulamasında olduğu gibi, yeterli ve caydırıcı olması önemlidir.

Bu çerçevede; bağımsız dış denetim kuruluşlarının gözetim ve denetiminin etkin bir şekilde yapıldığı bir denetim ortamında, kaliteli bir bağımsız denetim yapmayan bağımsız dış denetim şirketleri, daha sıklıkla ve etkin bir şekilde kontrol edilmiş olacak ve dolayısıyla bağımsız dış denetim kalitesi artacaktır.

3. Sonuç

Bu çalışmada, düzenleyici kuruluşların bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik gözetim ve denetimlerinin, bağımsız dış denetim kalitesinin sağlanmasındaki etkisi; Türkiye’de bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik mevcut gözetim ve denetimler değerlendirilmek suretiyle incelenmiştir.

1995 tarihli Özel Menkul Kıymetler Davaları Reform Kanununu sonrasında denetçinin yasal sorumluluğundaki azalma, ABD’de 4 büyük denetçilerin denetledikleri müşterilerine yönelik toleranslarında artışa ve dolayısıyla 1990’lı yılların ortalarından itibaren denetim kalitesinde düşüşe yol açmıştır. Söz konusu Kanun sonrası, denetim

¹³ Türkiye’de AB düzenlemelerine uyum kapsamında, “Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” 2 Kasım 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İkincil mevzuat düzenlemeleri kapsamında; 08.07.2012 tarihli “Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Yönetmelik”, 14.07.2012 tarihli Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu Meslek Personeli Yönetmeliği ve 26.12.2012 tarihli “Bağımsız Denetim Yönetmeliği” yayımlanmıştır. Söz konusu düzenlemelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkzn. www.kgk.gov.tr

firmalarına yönelik kontrol mekanizmalarının zayıflaması ve 2002 yılındaki Sarbanes-Oxley Kanununun yayınlanmasına kadar geçen süreçte gerçekleşen finansal skandallarda denetim firmalarının rolünün olması, bağımsız dış denetim firmalarına yönelik denetim mekanizmasının ve denetim çevresinin önemini göstermiştir.

Türkiye’de, Kamu Gözetim Kurumunun kurulmasına kadarki süreçte, SPK’nın bağımsız dış denetim kuruluşlarına yönelik olarak gözetim ve denetim faaliyetlerinin bağımsız dış denetim kalitesini sağlayacak boyutta olmadığı gerek istatistiki veriler gerekse yapılan akademik çalışmalardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, PCAOB uygulamasında olduğu gibi, bağımsız denetim kuruluşlarına yönelik olarak Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yapılacak denetimlerin sayısı ve niteliği kadar, söz konusu denetimler sonucu uygulanması muhtemel yaptırımların kararlılıkla uygulanması, denetimde caydırıcılığın sağlanması ve buna bağlı olarak da denetim kalitesinin sağlanması noktasında önemli olacaktır. Bu kapsamda; bağımsız dış denetim kuruluşlarının gözetiminin etkin bir şekilde yapılmadığı, bağımsız dış denetim firmaları ve denetçilere yönelik etkili bir ceza mekanizmasının olmadığı, ya da mevcut cezaların pratikte uygulanmadığı bir denetim ortamında, bağımsız dış denetim kuruluşları, müşterilerinin kar yönetimi uygulamalarını sınırlamayabilecekler ve dolayısıyla kaliteli bağımsız denetim sağlama eğiliminde olmayabileceklerdir.

Kaynakça

- Altıntaş, A. T. (2007). *Halka Açık Şirketlerin Bağımsız Denetiminin Kalitesinin Algılanmasına İlişkin Bir Araştırma*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Becker, C.L., DeFond, M.L., Jiambalvo, J., & Subramanyam, K.R. (1998). The effect of audit quality on earnings management. *Contemporary Accounting Research*. Vol: 15. No: 1. pp. 1-24.
- Cohen, D., Dey, A., & Lys, T. (2004). *Trends in Earnings Management and Informativeness of Earnings Announcements in The Pre and Post-Sarbanes Oxley Periods*. Working Paper. Northwestern University.
- Çürük, T. (2001). An Empirical Analysis of The Impact of Independent External Audit on Accounting Disclosure by Turkish Companies. *Boğaziçi Journal: Review of Social, Economic and Administrative Studies*. Vol: 15. No: 2. s. 87-108.
- Çürük, T. (2004). Bağımsız Dış Denetimin Muhasebe Şeffaflığına Etkisi Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma: Türkiye Örneği. *ODTÜ Gelişme Dergisi*. Cilt: 31. Sayı: 2. s. 149-165.
- Dang, L. (2004). *Assessing Actual Audit Quality*. Doctoral Dissertation. Drexel University.
- DeAngelo, L.E. (1981). Auditor Size and Audit Quality. *Journal of Accounting and Economics*. Vol: 3. No: 3. pp. 297-322.
- Ergün, Ü. (1999). Bağımsız Denetimde Kalitenin Önemi ve Sermaye Piyasası Kanunu Kapsamında Faaliyet Gösteren Bağımsız Denetim Kuruluşlarının Görünümü. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*. Cilt: 1. Sayı: 1. s. 157-176.
- Francis, J. & Krishnan, J. (2002). Evidence on Auditor Risk-Management Strategies Before and After The Private Securities Litigation Reform Act of 1995. *Asia-Pacific Journal of Accounting and Economics*, pp. 135-157.
- Krishnan, G.V. & Gul, F.A. (2002). *Has Audit Quality Declined? Evidence From The Pricing of Discretionary Accruals*. Working Paper. City University of Hong Kong.
- Küçüksözen, C. (2004). *Finansal Bilgi Manipülasyonu: Nedenleri, Yöntemleri, Amaçları, Teknikleri, Sonuçları ve İMKB Şirketleri Üzerine Bir Uygulama*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Lee, H. & Mande, V. (2003). The Effect of Private Litigation Reform Act of 1995 on Accounting Discretion of Client Managers of Big 6 and Non-Big 6 Auditors. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. Vol: 22. No: 1. pp. 93-108.
- Lee, B.B., Cox, S., & Roden, D. (2007). Have The Big Accounting Firms Lost Their Audit Quality Advantage? Evidence From The Returns-Earnings Relation. *Journal of Forensic Accounting*. Vol: VIII. pp. 271-286.
- Okur, M. (2007). Bağımsız Denetimin Denetimi. *SPK Yeterlik Etüdü*. Kasım. s. 1-45.

- Önder, T. (2001) *Batan Bankalar, Bağımsız Denetim ve Meslek Ahlakı*. 1. Baskı. Beta Yayınları. İstanbul.
- Palmrose, V.Z. (1988). An Analysis of Auditor Litigation and Audit Service Quality. *The Accounting Review*. Vol: 63. No: 1. pp. 55-73.
- Uzay, Ş. (2004). *Türkiye’de Denetçi Bağımsızlığı*. MÖDAV 1st International Accounting Conference. 3-5 Kasım 2004. İstanbul.
- Uzay, Ş. (2006). *Denetçilerin Denetiminde Yeni Bir Model Olarak Kamu Gözetim Kurulu ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. WCAE. The 10th World Congress of Accounting Educators & The 3rd Annual International Accounting Conference. 9-11 Kasım 2006. İstanbul.
- Uzay, Ş. & Gönen, S. (2009). *Muhasebeci ve Denetçilere Yönelik Yaptırımların Finansal Raporlama Sürecinin Etkinliğindeki Rolü*. MÖDAV VI. Uluslararası Muhasebe Konferansı. 4-5 Aralık 2009. İstanbul.
- Yıldırım, A. (2009). Denetim Kuruluşları Denetlenebilir mi? <http://www.stratejikboyut.com/haber/denetim-kuruluslari-denetlenebilir-mi-28532.html>. Erişim Tarihi: 20.05.2010.